

Petra Kim Krasnič

Integracija ruske emigracije v Jugoslavijo med letoma 1918 in 1941

KRASNIČ Petra Kim, mag. prof. zgodovine in ruščine, doktorandka na Oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, petra.krasnic2@gmail.com

Integracija ruske emigracije v Jugoslavijo med letoma 1918 in 1941

Po ruski revoluciji leta 1917 je izbruhnila ruska državljanska vojna, zaradi katere je večje število ljudi (po različnih ocenah več kot milijon), privržencev prejšnjega carskega režima oz. nasprotnikov boljševizma, zapustilo Rusijo in pobegnilo v tujino. Večje organizirane skupine ruskih emigrantov so prišle tudi v Kraljevino SHS. V prispevku je podrobneje preučen način njihovega vključevanja v jugoslovansko okolje, s poudarkom na reševanju socialnih vprašanj, ohranjanju kulturne identitete in odnosu z jugoslovanskim prebivalstvom.

Ključne besede: bela emigracija, zaposlovanje, emigrantske organizacije, ohranjanje kulture, adaptacija, ruski emigranti, Jugoslavija.

KRASNIČ Petra Kim, MA in History and Russian, a doctoral student at the Department of History, Faculty of Arts, Ljubljana, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, petra.krasnic1@gmail.com

The Integration of Russian Emigration into Yugoslavia between 1918 and 1941

Following the Russian Revolution in 1917, a civil war broke out; consequently, a large number of people (upwards of one million, according to different estimates), supporters of the former tsarist regime or opponents of Bolshevism left Russia, fled abroad to escape repression. Large organized groups of Russian emigrants arrived in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes as well. The article explores how they were treated and integrated into Yugoslav environment, focusing on solutions to social questions, the preservation of cultural identity and relations with the Yugoslav population.

Keywords: white emigration, employment, emigrant organizations, preservation of culture, adaptation, Russian emigrants, Yugoslavia.

1. Osnovna izhodišča

Zaradi ruske državljanske vojne so številni podporniki belogardističnega gibanja oz. nasprotniki komunizma emigrirali iz Rusije, med drugim tudi v Jugoslavijo (do leta 1929 Kraljevino SHS), kamor so začeli prihajati v več valovih (prvi val že leta 1919, najštevilčnejša pa je bila skupina emigrantov, ki je prišla po porazu carske vojske generala Petra Vrangla in ob koncu večine spopadov leta 1920). Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev je predstavljala pomembno pribežališče za 40.000 do 70.000 ruskih beguncev. Glavni center ruske emigrantske kulture je bil v Beogradu, čeprav lahko opazimo tudi v Ljubljani široko delovanje ruske emigracije, ki je tako kot drugod po Jugoslaviji pustila pomemben pečat tudi v slovenski kulturi, znanosti, šolstvu ter na drugih področjih. Ocenjeno je, da naj bi v Slovenijo leta 1921 prišlo 600 emigrantov.¹ Na odločitev ruskih emigrantov za odhod v Kraljevino SHS je vplivala podobnost jezika, kulture ter čustvo slovanske vzajemnosti, kar je omogočalo, da so se v njej emigranti, predvsem njegovi malomeščanski elementi, znašli bolje kot v zahodnih državah. Velik vpliv je imela tudi politika srbske (oz. jugoslovanske) vlade, ki je bila poleg navezave na pravoslavje tudi tradicionalno močno povezana z rusko carsko družino in je bila med drugim tudi zaradi strahu pred širjenjem komunizma med tistimi evropskimi državami, ki je sprejela največje število ruskih beguncev.² Na razloge za naseljevanje ruskih beguncev v Kraljevini SHS je vplivalo tudi dejstvo, da je država poleg tega, da je bila pripravljena sprejeti begunce, omogočila, da se na njenem ozemlju nastanijo ruske organizacijske strukture. Leta 1921 je Srbska pravoslavna cerkev pod svojo zaščito sprejela višjo cerkveno upravo Ruske pravoslavne cerkve v tujini, ki je pri tem ohranila svojo neodvisno pristojnost.³ Do leta 1926 je bil v Sremskih Karlovcih sedež zadnjega poveljnika ruske carske armade generala Petra Vrangla in s tem tudi center ruske vojaške organizacije.⁴ Iz zapisnika

¹ Pulko, *Ruski emigranti na Slovenskem*, str. 24.

² Spomladi 1921 je general Vrangl zaprosil Bolgarijo in Kraljevino SHS o možnosti naselitve ruske armade na njuni ozemljih. Vlada Kraljevine SHS je podpisala sporazum, da bo sprejela do 50.000 pripadnikov poražene vojske ruskega generala Vrangla – Kavalerijsko divizijo Barboviča, Kubanske in del Donskih kazakov (ki so postali obmejna straža). SIAS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, str. 52–53.

³ SIAS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, str. 98–108.

⁴ Tega leta je ruski general Vrangl z vodstvom svoje vojske opustil idejo, da bi s svojimi formacijami organiziral veliki pohod proti Sovjetski zvezi. Podr. gl. SIAS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, str. 106.

o zaslišanju ruskega emigranta Ivana Glebova izvemo, da so imeli ruski emigranti posebne privilegije:

Jugoslovanske oblasti so nam dovoljevale, da smo ob praznikih, kot o veliki noči itd., nosili naše carske uniforme. Oficirji, ki so bili v službi na ministrstvu, pa so v začetku sploh hodili v uniformah. Vsi tisti, ki so bili na takšnem položaju kot jaz pri graničnih trupah, v svojstvu inšpektorja ruskih edinic, so imeli pravo nositi svoje uniforme, orožje in čin.⁵

V prvih letih po odhodu ruskih emigrantov v tujino je torej prav Jugoslavija postala glavni vojaški center bele emigracije v tujini, predvsem Beograd pa je predstavljal tudi politični center ruskih monarhistov – reakcionarjev,⁶ ki ga je podpirala jugoslovanska oblast.⁷

Na tem mestu je vredno nameniti nekaj besed tudi samemu poimenovanju množice ljudi, ki je zapustila Rusijo v obdobju državljanske vojne oziroma po vzpostavitvi novega komunističnega režima. Med raziskovalci dane tematike se pojavljajo različne diskusije o uporabi izraza *begunec* ali *emigrant*. Izraz begunci večina raziskovalcev uporablja le za prva leta življenja v tujini, emigranti pa za kasnejše obdobje, ko je že postalo jasno, da se begunci iz Rusije ne bodo vrnili v domovino. Ruski izseljenci so v tridesetih letih 20. stoletja tudi sami zase uporabljali izraz emigranti. V literaturi se najpogosteje uporablja naziv ruski emigranti, čeprav je po mnenju raziskovalke Tatjane Puškadija Ribkin, ki preučuje rusko emigracijo na Hrvaškem, te osebe primerneje imenovati emigranti iz Rusije, saj niso emigrirale le osebe ruske narodnosti, ampak tudi pripadniki drugih narodov nekdanje večetnične carske Rusije.⁸ Za prvi val ruskih emigrantov, ki je nastal kot posledica ruske državljanske vojne, se je uveljavil tudi izraz bela emigracija, čeprav je treba poudariti, da ne gre samo za pripadnike ruske carske (protirevolucionarne) vojske, ampak tudi za druge nasprotnike novega boljševističnega režima, zato jih nekateri imenujejo tudi antiboljševiška emigracija. Za begunce iz tega obdobja lahko v literaturi najdemo tudi izraz ruska emigracija prvega vala ali porevolucijska emigracija.

Raziskovanje doživljanja begunske izkušnje in načinov integracije na primeru ruske emigracije zahteva poleg obdelave arhivskega gradiva tudi vključitev novih zgodovinskih pristopov, kar postavlja v ospredje preučitev neklasičnih zgodovinskih virov, kot so ustni viri in (avto)biografska dela. Arhivski viri navadno podajajo vidik institucij, ne nudijo pa zadostnih odgovorov na vprašanja, ki zadevajo begunske izkušnje in načine adaptacije in integracije v novo okolje. Za celovitejše razumevanje ruske emigracije, ki se je naselila na jugoslovanskem ozemlju, je treba poseči tudi po memoarski literaturi, avtobiografiki in časopisnih virih. Memoarna in avtobiografska literatura ter različni časopisni članki v pričujoči razpravi služijo kot dodaten vpogled v osebno in intimno doživljanje dane tematike, hkrati pa omogočajo bolj poglobljeno razumevanje njenih posameznih elementov.

⁵ SIAS 1931, Zapisnik o zaslišanju Glebov Ivana, Maribor, 28. 8. 1949.

⁶ SIAS 1931, 1315 – 5, Beloemigranti.

⁷ SIAS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga I, str. 107.

⁸ Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 4.

2. Težave pri vključevanju v jugoslovansko okolje – zaposlovanje in socialna stiska

V arhivskih dokumentih lahko zasledimo, da je bilo v socialni sestavi ruskih emigrantov največ inteligece, zatem višjih oficirjev in relativno malo nižjih oficirjev in vojske.⁹ Enote, ki so bile evakuirane v Galipoli in so prišle v Jugoslavijo, naj bi bile večji del kmečkega porekla, oficirji pa v 80 % iz vrst inteligece in aristokracije.¹⁰ Po različnih statističnih podatkih, ki jih najdemo v objavljenih študijah, je imelo kar 75 % ruskih priseljencev v Jugoslaviji višjo ali srednjo izobrazbo, k preostalemu deležu večinoma spadajo osebe z osnovno ali domačo izobrazbo. Število neizobraženih emigrantov ni presegalo 3 %, medtem ko je bil v sami Rusiji odstotek neizobraženih v tem obdobju zelo velik.¹¹ Podatki nam torej povedo, da so z emigrantskim valom iz Rusije prišli najbolj izobraženi sloji. Tudi iz članka, ki ga je objavil *Ptujski list* 3. julija 1921, v katerem se agent Državne komisije za ruske begunce v Mariboru obrača na različna podjetja, ki iščejo delovno silo, je razvidno, da so bili med ruskimi begunci visoko izobraženi ljudje:

Med ruskimi begunci se nahajajo spretni inženjeri, tehniki, zemljemerci, poljedelci in agronomi z višjo izobrazbo in s popolno, vodje kontoarjev in industrijskih podjetij, profesorji in učitelji, ki posredujejo v vsaki stroki višjo izobrazbo, zdravniki, padarji, zobozdravniki, živinozdravniki, glasbeniki in razni mojstri, končno rokodelci in kmetovalci. Večina Rusov je zmožna nemškega, francoskega in angleškega jezika.¹²

Marca 1922 je pisec v mariborskem časopisu *Tabor* izpostavil težek položaj ljudi, ki so morali zapustiti svojo domovino in so bili primorani v novem, pogosto sovražnem okolju ustvarjati nova socialna omrežja, pri čemer je bil njihov socialni položaj večinoma popolnoma drugačen od tistega, ki so ga morali pustiti za seboj:

[...] dejstvo, da ruski emigranti iščejo neprestano službe in vzamejo vse, kar se jim nudi. — Najdete inženirje, učitelje, bivše častnike in uradnike, ki sekajo drva v gozdih ali delajo pri cestnih in železniških zgradbah, najdete generale, ki prodajajo po ulicah časopisje, njihove žene pa perejo in šivajo.¹³

Večina ruskih emigrantov je lahko na evropskem trgu dela kljub strokovni usposobljenosti in visoki izobrazbi pričakovala le slabo plačano in nizko kvalificirano, največkrat fizično delo. Številne pravne pregrade pri vključevanju v precej zaprte in narodno homogene lokalne skupnosti, neopredeljenost pravnega statusa in seveda tudi jezikovne ovire so večini emigrantov onemogočale, da bi se prebili v krog visoko kvalificiranih delavcev.¹⁴ Peter Gresserov-Golovin v svojih

⁹ SIAS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

¹⁰ Ibid.

¹¹ Арсеньев, Кириллова, Сибинович, *Русская эмиграция в Югославии*, str. 8, 47.

¹² *Ptujski list* (3. 7. 1921).

¹³ *Tabor* (25. 3. 1922, letnik 3, številka 70). Gl. tudi Ratej, *Ruski diptih*, str. 21–22.

¹⁴ Izjema so bili redki posamezniki, večinoma podjetniki in izobraženci, ki so zaradi svojega prejšnjega ugleda pridobili pomembna mesta tudi pri nas. Ob tem je pomembno izpostaviti

spominih tako opisuje svoje težave pri študiju, povezane z neznanjem nemškega in slovenskega jezika:

Vsi moji kolegi so govorili tekoče nemško in so z lahkoto uporabljali potrebne knjige. Jaz sem se zelo mučil, ko sem s pomočjo slovarja obujal svojo gimnazijsko nemščino. In to prizadevno delo mi je jemalo mnogo dragocenega prostega časa, ko bi si po celodnevnem naporu sicer lahko oddahnil. [...] Če upoštevamo, da v začetku celo slovenščine, ki mi je bila nujno potrebna, nisem znal, sem moral delati takrat mnogo več kot moji tovariši, ki so ta dva jezika obvladali že od otroštva [...]¹⁵

Iz arhivskih dokumentov je razvidno, da so jugoslovanske oblasti namenjale veliko pozornosti zaposlovanju ruskih emigrantov. Številne so zaposlili na visoke položaje v državnem administrativnem aparatu, v emigrantskih časopisih pa so objavljali tudi različne članke, v katerih so navajali, da so ruski strokovnjaki za državo izredno pomembni, saj je Jugoslavija, in še posebej Srbija, zaradi prve svetovne vojne imela veliko pomanjkanje strokovnih kadrov.¹⁶ Za zaposlovanje ruskih beguncev je Državna komisija za ruske begunce ustanovila Urad za delo državne komisije za ruske begunce, ki je organiziral jezikovne in poklicne tečaje, s katerim je povečeval zaposljivost emigrantov. Že leta 1921 so na Uradu za delo potekali rudarski tečaji za jamomerce in rudniške tehnike. Na to, da so bili takšni tečaji uspešni, nam kaže dejstvo, da je Urad za delo že do decembra 1921 pomagal pri zaposlitvi okoli 100 ruskih beguncev. Glavna naloga te organizacije je bila, da so se pri delodajalcih pozanimali o potrebah po posameznem poklicu in med begunci izbirali tiste, ki so iskanemu profilu najbolj ustrezali.¹⁷ Beguncem je pri zaposlovanju pomagala tudi ruska humanitarna organizacija Vseruska deželna zveza. Eden od državnih mehanizmov za reševanje tega problema je bilo zaposlovanje ruskih vojakov v orožniških in vojaških vrstah, predvsem za varovanje državnih mej.¹⁸ Iz zapisnika o zaslišanju nekdanjega polkovnika Vranglove vojske Ivana Glebova izvemo naslednje:

Pri graničnih trupah smo ostali v službi eno leto in to do decembra 1922. Tega leta je bila granična služba na meji ukinjena [...] Pristopili so k formiranju finančnih straž na meji, v katero formacijo so pristopili tudi nekateri ruski emigranti. Jaz tedaj nisem stopil in mi tega ni odobrila tudi finančna direkcija v Ljubljani, zaradi mojega visokega čina, ki sem ga imel še v bivši carski Rusiji, verjetno tudi zaradi starosti, ker so v to službo sprejemali le mlad kader.¹⁹

ruske emigrantske profesorje in predavatelje, ki so bili zaslužni za razvoj Univerze v Ljubljani. Na Univerzi v Ljubljani je v prvem desetletju njenega obstoja delovalo najmanj 20 ruskih profesorjev in visokošolskih predavateljev različnih znanstvenih ved, ki so pomembno vplivali na razvoj slovenskega visokega šolstva in so s svojim znanjem in slovesom dvigovali kakovost in ugled ljubljanske univerze. Podr. o ruskih profesorjih gl. Brglez, Seljak, *Rusija na Slovenskem*.

¹⁵ Gresserov-Golovin, *Moja ljuba Slovenija*, str. 20–21.

¹⁶ SI AS 1931, 1315 – 5, Beloemigranti.

¹⁷ Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 223.

¹⁸ Leta 1923 so bile mejne čete reformirane v finančno kontrolo, del njenih pripadnikov pa je bil odpuščen iz službe. Gl. SI AS 1931, 1315 – 5, Beloemigranti.

¹⁹ SI AS 1931, Zapisnik o zaslišanju Glebov Ivana, Maribor, 28. 8. 1949.

Ruski begunci so bili vključeni tudi v izgradnjo jugoslovanskega železniškega omrežja. V članku časopisa *Novoe vremja* je predsednik Državne komisije za ruske begunce Ljuba Jovanović navedel, da se je s pomočjo Rusov začela gradnja važnih poti po južni Srbiji preko nepreloženih predelov ter da so vojaške ustanove pri tem uporabile znane ruske strokovnjake.²⁰ Tudi v Sloveniji so nekateri ruski begunci našli zaposlitev na različnih gradbenih projektih, med njimi pri gradnji železniške proge Ormož–Ljutomer, ki je bila zgrajena leta 1923.²¹

Tako v Kraljevini SHS kot tudi v drugih evropskih državah pa je najštevilčnejši srednji sloj v procesu prilagajanja novemu okolju delno ali popolnoma izgubil svoj prejšnji socialni status in pridobil novega. Odhod iz domovine je za večino emigrantov predstavljal tudi izgubo nepremičnin, kapitala, poleg tega pa tudi socialnih vezi. Večina je svoj prejšnji status izgubila tudi zato, ker razen Kraljevine SHS nobena evropska država ni priznavala vojaških nazivov in tudi dokumentacije in dokazil o izobrazbi, ki so jih emigranti pridobili v Ruskem imperiju, kar je za večino beguncev pomenilo, da jim je bil onemogočen dostop do zaposlitve, primerne njihovi izobrazbi. To je posledično privedlo do tega, da je morala večina emigrantov spremeniti svojo dejavnost in sprejeti delo, ki ni bilo značilno za njihov prejšnji socialni položaj in izobrazbo.²²

Iz prej omenjenega zapisnika o zaslišanju Ivana Glebova izvemo, da je moral tudi sam kljub visokemu činu opravljati različna dela:

Med tem časom, ko sem živel na posestvu, sem bil uslužben kot šofer v Mariboru, in pozneje pri avtomobilski četi sanitete in to pri vojaški formaciji. Delal sem tudi v Batinjolu v Pančevački-rit, kjer sem bil tehnični nadzornik traktorjev in to leta 1929–30. Leta 1928 sem delal tudi kot tkalec eno leto v Mariboru, tvornici svile Radvanje, kar pa sem moral zaradi slabih oči pustiti. Leta 1922–23 sem bil pomožni delavec pri materialnem skladišču drž. železnic na Koroškem kolodvoru [...]²³

Nekaj o zaposlovanju ruskih emigrantov nam podajajo tudi zapisi Petra Borisova, ki so se ohranili v Arhivu Republike Slovenije:

Nekateri so si poiskali boljše, svojemu poklicu odgovarjajoče službe. Te so dobili pri Slovencih, ki so jih prav gostoljubno in toplo sprejeli [...] nekaj zdravnikov je odšlo na Vurberk pri Ptuj, da tam organizirajo sanatorij za pljučno tuberkulozo, ki je bila zastopana med emigracijo v precejšnjem številu. Inženjerji so si iskali zaposlitve pri železnici, profesorji so dobili namestitev na ljubljanski univerzi. Večina pa je morala začeti znova življenje v novih poklicih, s novimi naporii.²⁴

O težki življenjski situaciji ruskih emigrantov lahko nekaj izvemo tudi iz literarnih del. Leta 1930 je Marijana Kokalj-Željeznova napisala roman *Brezdomci*,

²⁰ Gl. SIAS 1931, 1315 – 5, Beloemigranti.

²¹ Podrobneje o gradnji železnice in ruskih emigrantih, zaposlenih pri teh delih gl. Ratej, *Ruski diptih*, str. 21.

²² Жуков, *Зарубежная Россия: эмиграция и эмигранты*, str. 13.

²³ SIAS 1931, Zapisnik o zaslišanju Glebov Ivana, Maribor, 28. 8. 1949.

²⁴ SIAS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 706/4.

v katerem je opisala življenje ruske emigrantske družine Stroganov, ki je po ruski državljanski vojni živela v leseni baraki v Beogradu. Zgodba je za dano analizo zanimiva predvsem zato, ker prikazuje spremembo njihovega socialnega položaja: Grof Stroganov, ki je bil nekdanji general ruske carske vojske in vojni invalid, je družino preživiljal z raznašanjem mleka po predmestju, njegova žena in hči sta krpali nogavice, sin pa je družini pomagal z raznašanjem časopisa. Zgodba je sicer fiktivna, vendar je iz nje razvidno, da je bila avtorica, kot domačinka, poročena z ruskim emigrantom, seznanjena z življenjem in socialnim položajem ruskih emigrantov, ki so zapustili Rusijo po koncu ruske državljanske vojne,²⁵ zato je delo pomemben dodatek pri razumevanju socialnih težav ruskih emigrantov. Tudi avtorji policijskega elaborata navajajo, da so ruski emigranti, ki si niso mogli najti boljše zaposlitve, delali med drugim kot prodajalci časopisov: »predvsem v Beogradu je časopise prodajalo dosti belih emigrantov, večinoma starcev, med katerimi se je našlo tudi večje število deklasiranih bivših carskih oficirjev in aristokratov«.²⁶ Nekateri ruski emigranti so se težko sprijaznili z izgubo svojega socialnega položaja in sprejemom novih poklicev. Delček tega lahko razberemo iz spominov Vere Sorokine:

Odpeljali so nas v Bosno, v muslimansko vas Kozarac. Tam so nas zadržali nekaj mesecev. Po tem smo se preselili v mesto Banja Luka (tudi Bosna). Očetu, kot polkovniku, je bila ponujena služba v srbski vojski s činom nižje, vendar jo je zavrnil, rekoč: »Moj car mi je podelil moj čin. Zaslužil sem si ga v krvavih bitkah in nihče mi ga ne more sneti!« [...] Zaposlil se je kot preprost delavec v žagi, ki se je nahajala 4 kilometre od mesta.²⁷

Civilna emigracija je bila najverjetneje v boljšem položaju v primerjavi z vojaško, saj je bilo v njenih vrstah veliko oseb s poklici, ki so bili uporabni v novem okolju. Izjema med vojaško emigracijo so bili vojaško-tehnični strokovnjaki, med njimi tudi vojaški inženirji in zdravniki, ki so bili lahko zaposljivi. Najtežje je bilo za oficirje, pri katerih je ponos velikokrat predstavljal prepreko pri sprejemanju različnih zaposlitev, vse do tedaj, ko so bili postavljeni pred tem, da niso imeli druge izbire, tako kot je razvidno iz zgoraj opisanega primera.

Ruski emigranti so se po ukinjanju pomoči, ki so jo po prihodu dobivali od Državne komisije, znašli pred nujnostjo, da se preživljajo sami. Iz arhivskih dokumentov lahko razberemo, da med rusko emigracijo v Jugoslaviji ni bilo velikih kapitalistov, kakršni so se skoncentrirali v Parizu in Berlinu, na njenem ozemlju tudi niso imeli svojih industrijskih podjetij. Le v gradbeništvu je uspelo nekaterim emigrantom ustvariti nekoliko večja podjetja. Velik del emigrantov je poskušal uspeti v trgovini, zaradi pomanjkanja kapitala predvsem na tržnih stojnicah, s prodajanjem

²⁵ Željeznov-Kokalj, *Brezdomci*. Avtorica se je leta 1927 v Beogradu poročila z ruskim emigrantom, profesorjem Ivanom Željeznovim. Podr. gl. Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 270.

²⁶ SI AS 1931, *Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941*, knjiga I, 163.

²⁷ Арсеньев, Ордовский-Танаевский, *Гимназия в лицах. Первая русско-сербская гимназия в Белграде*, str.93.

po domovih ipd.²⁸ Večina emigrantov, tudi visoko izobraženih, je torej morala v tujini sprejeti nizko kvalificirano delo v restavracijah, rudnikih, delati slabo plačana dela voznikov, kuharjev, slug ipd. Le redki predstavniki nekaterih »svobodnih poklicev« so lahko odprli svoja podjetja ali se zaposlili v ruskih podjetjih, ki so že delovala v tujini (literati, zdravniki, odvetniki, učitelji ipd.). Pred večino ruske emigracije pa je bila postavljena nova naloga iskanja stabilnega življenjskega položaja in oblikovanja novih ekonomskih in socialnih odnosov. Prav nepriznavanje ruskih dokumentov o pridobljeni izobrazbi, pogosto menjavanje zaposlitve in nekvalificirano, slabo plačano fizično delo, so številnim ruskim emigrantom onemogočali profesionalno samorealizacijo in zniževali njihov življenjski standard, kar je postala ena izmed glavnih težav pri adaptaciji oz. prilagajanju novemu okolju v tujini. Najperspektivnejša kategorija emigrantov so bili najverjetneje predstavniki mlajše generacije, ki so imeli večje možnosti za pridobitev izobrazbe in novih socialnih stikov.

Za današnje slovensko ozemlje je največ znanih in ohranjenih podatkov o zaposlovanju ruskih emigrantov predvsem za predstavnike najbolj izobraženih slojev, torej za ruske predavatelje in profesorje, ki so bili zaposleni na novonastali ljubljanski univerzi. V arhivih, ki jih hrani Univerza v Ljubljani, lahko prek personalnih map in zapisnikov sledimo težavam pri njihovem zaposlovanju, zato je tej skupini v dani analizi dodeljen prostor za podrobnejšo analizo. Čeprav je imela Kraljevina SHS manjše omejitve pri zaposlovanju tujcev, če jo primerjamo na primer z Nemčijo, pa so imeli težave pri zaposlovanju tudi ruski emigrantski profesorji in predavatelji, ki jih je v Sloveniji po koncu prve svetovne vojne, ko je državo zapustilo ogromno izobražencev, zelo primanjkovalo. Birokratske in pravne ovire nam kažejo na zapletenost postopkov pri pridobivanju zaposlitve in prilagajanju na novo okolje. Ob ustanovitvi ljubljanske univerze leta 1919 so med nekaterimi slovenskimi profesorji obstajala zelo odklonilna stališča do tujih profesorjev, saj je bila sprva sprejeta odločitev, da naj bi v primeru, da ni ustreznega slovenskega predavatelja, predavateljsko mesto ostalo nezasedeno. Ker je kmalu postalo jasno, da so primanjkljaji primerno usposobljenih oseb previsoki, da bi jih lahko v sprejemljivem času odpravili, je Univerzitetni svet 13. 3. 1920 sklenil, da načeloma ne nasprotuje zaposlitvi tujcev, če so potrebe prevelike in ni primernih domačih profesorjev. Pri tem naj bi imeli v mislih predvsem nastanitev ruskih emigrantskih profesorjev, ki so v carski Rusiji že zasedali pomembne stolice na uglednih ruskih univerzah in predstavljali »velik znanstveni potencial ter predavateljski kakovostni preskok v razvoju mlade univerze«.²⁹ Pri zaposlovanju Rusov pa je tudi v Sloveniji obstajalo veliko ovir, med njimi predvsem Zakon o civilnih uradnikih in drugih državnih uslužbencih iz leta 1923,³⁰ ki je določal splošne omejitve pri zaposlovanju tujcev, tudi tistih, ki so že pridobili državljanstvo Kraljevine SHS. Drugi člen tega zakona je namreč določal, da lahko takšni državljani pridobijo državno službo šele po desetih letih bivanja in posebni odobritvi državnega sveta. V službo so bili lahko sprejeti kot pogodbeni delavci za najdaljšo dobo treh let, izjemoma so

²⁸ SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, str. 157.

²⁹ Brglez, Seljak, *Rusija na Slovenskem*, str. 97.

³⁰ Gl. Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo, 12. 9. 1923, št. 299.

državno službo lahko dobili tujci, ki so se že odlikovali s svojim delom. Drugo oviro pri procesiranju vlog ruskih kandidatov pa je predstavljala tudi pomanjkljiva dokumentacija večine mlajših in manj uveljavljenih kandidatov, zaradi česar so bili zavrnjeni predvsem kandidati na začetku akademske poti.³¹ Dodatna težava se je pokazala tudi z novo politiko sredi 20. let, saj je država postopoma začela zaostrovati režim zaposlovanja starejših kadrov, tako da so bili nekateri že uveljavljeni ruski profesorji, ki so presegali starostno mejo, na ljubljanski univerzi do upokojitve zaposleni kot pogodbeni delavci.³² Poleg zgoraj opisanih je pogosto oviro predstavljala tudi dolgotrajna birokracija pri procesiranju vlog, zapleti pa so se pojavljali tudi pri podaljševanju pogodb in imenovanju nazivov rednih profesorjev. Pri imenovanju profesorjev je obstajala tudi zahteva, da je predavatelj zmožen predavati v slovenskem ali srbohrvaškem jeziku.³³ Opisane težave pri zaposlovanju najbolj izobraženih ruskih kadrov nam kažejo na to, da je bil tudi na današnjem slovenskem prostoru zaposlovanje ruskih emigrantov težaven in zapleten proces.

Iz arhivskih virov lahko razberemo, da je Ministrstvo za šolstvo zaposlilo 39 rednih in pet izrednih profesorjev za okrepitev profsorskega kadra na univerzah v Beogradu, Zagrebu, Ljubljani, Skopju in v Subotici, 174 profesorjev za poučevanje na gimnazijah in trgovskih šolah ter 115 učiteljev za poučevanje na osnovnih šolah. Ministrstvo za gradbeništvo naj bi zaposlilo 90 ruskih inženirjev in več kot 10.000 delavcev, od tega naj bi bilo v tem resorju zaposlenih 3500 delavcev iz vrst Vranglovih formacij, ki so bili zaposleni pri izgradnji strateških poti v Vzhodni Srbiji in Makedoniji.³⁴ Velik del ruskih emigrantov je bil zaposlen na Ministrstvu za promet, predvsem v Generalni direkciji državnih železnic, kjer naj bi delalo okoli 50 inženirjev, več kot 200 emigrantov pa naj bi delalo na nižjih delih, povezanih z vzdrževanjem železnic. Veliko število ruskih priseljencev je delalo na gradnji proge Kraljevo – Raška – Kosovska Mitrovica.³⁵ V Statističnem uradu (Državna statistika) pa naj bi bilo zaposlenih 200 ali 300 ruskih uradnikov, številne naj bi zaposlili tudi v državni administraciji.³⁶ Ruski emigranti so bili zaradi pomanjkanja domačega usposobljenega kadra zaposleni tudi na Ministrstvu za kmetijstvo, Ministrstvu za pravosodje, Ministrstvu za finance in Ministrstvu za zunanje zadeve.³⁷ Žal za zdaj še ni dostopnih podatkov, ki bi nam podali širšo sliko in omogočili vpogled v načine reševanja tega vprašanja pri posameznih socialnih slojih. V novih pogojih so morali ruski begunci pokazati veliko stopnjo prilagodljivosti, saj so bili potisnjeni v nujnost prekvalifikacije in družbeno degradacijo, številni pa so bili primorani

³¹ Oset, Rusi prihajajo!, 87–96.

Gl. npr. SI ZAMU IV, Zapisnik seje fakultetnega sveta Juridične fakultete z dne 18. 5. 1921 (zavrnitev Ivancova in Zajceva).

³² Leta 1930 je bil sprejet nov univerzitetni zakon, ki je starostno mejo za profesorje dvignil na 70 let.

³³ SI ZAMU IV, Zapisnik seje fakultetnega sveta Juridične fakultete z dne 9. 6. 1920.

³⁴ SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, str. 146.

³⁵ Ibid.

³⁶ SI AS 1931, 1315–5, Beloemigranti. Gl. tudi SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, str. 150.

³⁷ SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, str. 147–150.

zaposlitev iskati tudi v drugih evropskih državah: »V Francijo je odšlo več ruskih emigrantov, nekaj tisoč. V glavnem so odšli na delo leta 1923–24. Največ so dobili delo po tovarnah avtomobilov.«³⁸

3. Ruske kulturne emigrantske organizacije – ohranjanje narodne identitete in kulture

Socialne vezi med ruskimi emigranti in podpora emigrantske skupnosti sta imeli pomembno povezovalno vlogo, poznanstva in družbene mreže pa so omogočale tudi lažje vključevanje v novo okolje. Ruska emigracija, ki se je razselila po različnih delih sveta, je bila med seboj tesno povezana: »Ob veliki noči so se vršili tradicionalni obiski, ki so bili medsebojni na domu, kot je to navada pri Rusih. Ti običaji so se obdržali v emigraciji še dolgo.«³⁹ To dokazuje tudi dejstvo, da so imeli ruski emigranti skupnega vojaškega poveljnika, lasten škofijski cerkveni zbor, lasten izobraževalni sistem ter skupen emigrantski tisk. Zato nekateri raziskovalci govorijo o ruski diaspori, nekateri avtorji pa celo o nekakšni navidezni državi⁴⁰ oziroma »državi v državi«, za katero se je uveljavil termin *russskoe zarubež'e* (русское зарубежье),⁴¹ ki predstavlja poseben kulturnozgodovinski pojav. Pojem naj bi zajemal vse ruske emigrante, njihovo pripadnost k ruski nacionalni kulturi, ki jo, kot navaja ruska raziskovalka Krasnova, opredeljuje skupen jezik, način mišljenja in kulturna pripadnost.⁴²

Ruski emigranti niso ustanavljali le humanitarnih organizacij, ki so nastajale iz potrebe po večji ekonomski in socialni varnosti ter omogočale pomoč v stiski, ampak so organizirali tudi združenja, ki so imela kulturno-prosvetno nalogo. Ker so sprva upali na hitro vrnitev v domovino, niso želeli pretrgati duhovne vezi z Rusijo in so veliko pozornosti namenjali ohranjanju kulturnih tradicij. Vasilij Isajevič, ruski profesor na ljubljanski univerzi, je takole opisal željo ruskih emigrantov po ohranjanju ruske kulture in upanje, da bodo še vsaj enkrat v življenju videli Rusijo: »Vsakdo, ki ima še trohico duševne sile, goji v sebi to drobtinico ruske kulture in ruskih tradicij, ki so mu ostale, in upa, da se bo tudi on udeležil velike setve, ki bo nekoč vzniknila iz poteptane in s krvjo namočene ruske njive.«⁴³ Podobne opise najdemo tudi med arhivskimi zapisi Petra Borisova: »Žoltenko je bil znan med emigracijo kot neutolažljiv sanjač, ker je ob sleherni Veliki noči prerokoval, da bo že prihodnji praznik zagotovo praznoval v matuški Rusiji.«⁴⁴ Sicer pa so, kot

³⁸ SI AS 1931, Zapisnik o zaslišanju Glebov Ivana, Maribor, 28. 8. 1949.

³⁹ SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 709/7.

⁴⁰ Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 4.

⁴¹ Dobeseden prevod danega termina bi bil *rusko zamejstvo* (*rubež* = *meja*; *torej za mejo*), ki pa v slovenščini ni najbolj ustrezen, saj izraz »zamejci« uporabljamo predvsem za slovenske manjšine ob državni meji, v primeru ruske emigracije pa gre za razseljevanje po svetu.

⁴² Краснова, Русское зарубежье и печать русского зарубежья, str. 212.

⁴³ Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (6. 1. 1926, letnik 7, številka 4, str. 9).

⁴⁴ SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 705/3.

lahko ugotovimo iz ohranjenih zapisov, med emigracijo med najbolj aktualnimi ostajala predvsem vprašanja kulturnoizobraževalnega in patriotskega dela, posebej z mladino, pri kateri so želeli vzgojiti občutek patriotizma in narodnega ponosa:

Že od rojstva otrok sem se z njima pogovarjal v ruščini, pel sem jima uspavanke, pripovedoval pravljice, a kasneje smo začeli brati in pisati in učiti na pamet verze in basni dedka Krilova, kot so ga Rusi pogosto imenovali [...] Rezultati so bili bleščeči. Ko sta bila godna za šolo, sta že povsem pravilno in brez vsakega naglasa govorila rusko. Sčasoma sta govorila rusko tako lahko kot slovensko, saj sem se vsak dan ukvarjal z njima. Ob praznikih sva jim darovala slovenske in ruske knjige in obadva sta jih z veseljem prebirala.⁴⁵

Glavni način zoperstavljanja asimilacijskim pritiskom v državah sprejemnicah je predstavljal široko razvejan izobraževalni sistem, ki se je odražal z ustanavljanjem ruskih vrtcev, izobraževalnih ustanov, dopolnilnih ruskih šol in tečajev ruskega jezika. V Kraljevini SHS so obstajale štiri vrste ruskih izobraževalnih ustanov: specialne srednje šole z internatom (kadetski korpusi in deklinški inštituti), klasične gimnazije, osnovne šole ter šolske skupine (ki so jih ustanavljali v mestih z manjšim številom ruskih otrok).⁴⁶ Njihov glavni cilj je bil ohranjanje ruskega jezika,⁴⁷ kulture in narodne zavesti.⁴⁸ Z ustanavljanjem in financiranjem šol se je po letu 1920 ukvarjala predvsem organizacija Vseruska zveza mest (VSG).⁴⁹ Število ruskih izobraževalnih ustanov v Kraljevini je bilo v 1920-ih letih relativno stabilno in je obsegalo okoli 30 šol, tako osnovnih, kot srednjih. V šolskem letu 1923/1924 naj bi bilo po podatkih Alekseja Arsenjeva na ozemlju Jugoslavije 24 ruskih osnovnih in srednjih šol, v katerih se je skupno učilo okoli 3000 učencev. Poleg tega, da je Kraljevina SHS podpirala ustanavljanje ruskih šol na svojem ozemlju, je dovoljevala tudi sprejem ter nadaljevanje delovanja že vzpostavljenih šol carske Rusije.⁵⁰ Leta 1926 je Ruska matica v prostorih Ruske kolonije⁵¹ v Šempetrski kasarni ustanovila nedeljsko šolo, v kateri so se ruski otroci učili pisati in brati, šola pa je organizirala tudi otroške prireditve in tekmovanja v deklamiranju in branju. Peter Borisov je v svojih zapisih omenil nekdanjega generala carske vojske, M. Voronova, ki je skrbel, da se je med mladino ohranjal ruski jezik:

Rad jim je citiral razne povesti, učil jih je deklamacije in jih pripravljajl za različne prireditve. Dobro se je poznal z Jenko Terezijo [...] Voronov je bil vodja Ruske Voskresne šole (Ruske Nedeljske šole), kjer so se otroci emigrantskih staršev učili

⁴⁵ Gresserov-Golovin, *Moja ljuba Slovenija*, str. 47.

⁴⁶ Јовановић, Досељаванье руских избеглица у Краљевину СХС, str. 305.

⁴⁷ Prav jezik je predstavljal glavni element samozavedanja ruske emigracije. Za ohranjanje ruskega jezika je skrbel tudi bogata založniška dejavnost ruskih emigrantov. Izhajali so številni časopisi, revije in publikacije.

⁴⁸ Евпак, Панорама культурной жизни русских эмигрантов str. 66–67.

⁴⁹ Gl. Pulko, Taborišče ruskih beguncev v Strnišču, str. 169–170.

⁵⁰ Арсеньев, Русская диаспора в Югославии, str. 48.

⁵¹ Osnovna in najštevilnejša ruska emigrantska organizacija, ki je vključevala vse emigrante na določenem ozemlju.

pisanja in čitanja. Tu so se vršile tudi otroške prireditve in nagradna tekmovanja v deklamiranju in pisanju.⁵²

Med počitnicami, ko so ruski otroci prišli iz gimnazij, inštitutov in kadetskih korpusov, je zanje Ruska matica organizirala športne igre, učenje inštrumentov in fotografski tečaj. Za otroke so v tej organizaciji prirejali tudi literarne večere, za širjenje branja v ruskem jeziku in dvig pismenosti so za učence organizirali natečaje pisnih del.⁵³ V Kraljevini SHS so nastajala tudi številna ruska društva, ki so organizirala gledališke in baletne predstave, kulturne dneve, predavanja ter praznovanja:

Spominjam, se, kako smo na božič z otrokoma šli gledat jelko, ki jo je pripravila ruska kolonija v tako imenovani Švicariji, veliki hiši s plesno dvorano in sobami, ki so jih oddajali v najem kot v hotelu in kjer je živel mnogo Rusov. Tam sta otoka prvič videla božično jelko, dobila sta jabolka, bonbone in precej tanko knjižico s povestjo Maugli Rudyarda Kiplinga. Mlade dame so plesale kolo okrog jelke in učile otroke božične pesmi.⁵⁴

Po prihodu ruskih emigrantov v Ljubljano je bila ustanovljena Ruska matica, ena izmed redkih ruskih emigrantskih organizacij, ki je bila ustanovljena v Sloveniji in je imela tam tudi svoj sedež.⁵⁵ Nastala je na pobudo ruskih intelektualcev v Sloveniji in je imela predvsem kulturno-prosvetno nalogo.⁵⁶ Njen glavni namen je bil kulturno izobraževanje ruskih emigrantov ter vzgajanje mladine v ruskem duhu, skrbela je torej za ohranjanje ruske kulture v emigraciji. Ruska matica v Ljubljani je tako kot druge podobne organizacije ruskih emigrantov po svetu odpirala šole, knjižnice, prirejala predstave, izlete, kulturno-literarna predavanja in organizirala tečaje.⁵⁷ »Izleti pa so se vršili tudi poleti na kopanje. V ta namen je Ruska matica izbrala kraj Reteče ob Sori. Ta kraj je potem postal tradicionalni za rusko emigracijo.«⁵⁸ Ena izmed njenih glavnih dejavnosti so bila javna predavanja in referati z znanstveno vsebino, literarno in družbeno tematiko, pri čemer so poleg v Ljubljani živečih Rusov predavali tudi ruski strokovnjaki in kulturni delavci iz drugih držav. Predavanja so bila javna in brezplačna, udeleževali pa so se jih tako člani Ruske kolonije kot tudi domače prebivalstvo. Poleg tega je Ruska matica organizirala tudi slavnostna srečanja in proslave ob pomembnih obletnicah, povezanih z dogodki iz ruske kulture in zgodovine. Organizacija je skrbela za vzgojo ruskih otrok in mladine, prirejala tečaje ruskega jezika, se ukvarjala z izdajanjem

⁵² SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 707/5-708/6.

⁵³ Ibid, str. 218–219.

⁵⁴ Gresserov-Golovin, *Moja ljuba Slovenija*, str. 46.

⁵⁵ Večina emigrantskih organizacij je imela na Slovenskem le podružnice. Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 109.

⁵⁶ SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

⁵⁷ Podrobneje o Ruski matici gl. Брглєз, А. Организации русских эмигрантов в Словении, str. 193–200.

⁵⁸ SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 710/8.

knjig ter skrbela za vzdrževanje Ruske kapelice pod Vršičem. Podružnice je imela tudi v Mariboru in Hrastovcu ter po drugih delih Jugoslavije, največja podružnica zunaj Slovenije pa je bila v Novem Sadu.⁵⁹ O delovanju Ruske matice je pisal tudi Peter Borisov:

Ruska matica je bila v kulturni povezavi z Matico Slovensko in je bila apolitična organizacija. Ruska matica je prirejevala proslave obletnic pisateljev ali pesnikov, ali kakih važnih zgodovinarskih datumov. Največ pa je posvečala pažnje vzgoji in šolanju otrok. Pod njenim okriljem je bogatela Ruska knjižnica, ki je tik pred vojno po mnenju Voronova štela cca 10 000 k knjig.⁶⁰

V Ljubljani je delovala tudi ruska študentska zveza, ki je vsako leto prirejala praznovanje Tatjaninega dne.⁶¹ Prvi Tatjanin večer je bil v Sloveniji organiziran leta 1921, ko je bila ustanovljena študentska organizacija Zveza ruskih akademikov. Prva leta so jim pri organizaciji praznovanja pomagali ruski emigrantski umetniki in tudi domačini. Prispevki, ki so jih prejeli na teh praznovanjih, so bili namenjeni blagajni študentske zveze.⁶²

Dohodki od te prireditve so položili prvi temelj nadaljnega blagostanja Zveze. Ustanovila se je knjižnica, ki so jo vsi študenti težko pogrešali. Organizirana je bila tudi ‚blagajna vzajemne podpore‘, ki je nudila pozneje veliko podporo članom Zveze. S pomočjo te blagajne so lahko mnogi študentje uspešno nadaljevali svojo izobrazbo.⁶³

Ruski emigranti so v emigracijo prinesli tudi svoje tradicije – praznike, običaje in umetnost. V številnih kolonijah so začele nastajati dramske skupine (v Dubrovniku, Hercegovini, Subotici, Nišu, Novom Sadu, Zagrebu) ter ruska gledališča. Ruska mladina je bila v Jugoslaviji aktivna tudi v okviru nekaterih organizacij, kot so Ruski skavti in pa Nacionalna delovna zveza nove ruske generacije, ki je bila ustanovljena s ciljem ohranjanja ruske kulture med mladino in povezovanja mladih za nadaljevanje boja proti komunizmu v Rusiji. Organizacija je imela podružnico tudi v Ljubljani in naj bi bila, kot navajajo arhivski podatki, ena izmed najaktivnejših ruskih emigrantskih organizacij na Slovenskem. Na sestankih, ki naj bi jih imeli kar dvakrat tedensko, so v glavnem potekala predavanja o komunizmu v Sovjetski zvezi. Na Slovenskem je obstajala še Nacionalna organizacija ruskih izvidnikov.

⁵⁹ V ustavi Ruske matice je bilo določeno, da lahko organizacija odpira svoje podružnice povsod, kjer živijo ruski emigranti. V naslednjih letih so tako nastali oddelki Ruske matice v Zagrebu, Banja Luki, Velikom Bečkereku, Crvenki, Kraljevu, Bačka Topolu, Užicah, Somboru, odprta pa je bila vsaj še ena podružnica v tujini, in sicer v Bruslju. Gl. Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 111–112.

⁶⁰ SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 708/6.

⁶¹ Sv. Tatjana je zaščitnica moskovske univerze. V Rusiji še danes vsako leto 25. januarja praznujejo Tatjanin dan.

⁶² Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 114.

⁶³ Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (6. 1. 1926, letnik 7, številka 4, str. 9).

To je bila posebna organizacija ruske emigrantske mladine, ki je bila nacionalno usmerjena in je imela cilj ščititi rusko mladino pred potujčenjem.⁶⁴

Pomembno vlogo pri povezovanju ruskih emigrantskih in tujih dobrodelnih in družbenih organizacij so imeli ruski emigrantski časopisi in založbe. V začetku dvajsetih let prejšnjega stoletja je bilo v Nemčiji ustanovljeno in je več let delovalo več deset ruskih emigrantskih časopisov in založb, ki so skrbeli za oskrbo ruske diaspore po vsem svetu. Nemški zgodovinar Schlögel ocenjuje, da jih je bilo med letoma 1919 in 1924 skupno 86. Navaja, da naj bi na začetku dvajsetih let emigranti v Evropi izdali okoli 7.000 knjig, med njimi kar 90 odstotkov v Nemčiji,⁶⁵ kar je povezano s tem, da je bila publicistična dejavnost v Nemčiji cenovno ugodna. Najpomembnejši emigrantski časopisi so bili: *Rul'* (Руль; russische demokratische Tageszeitung), *Golos Rossii* (Голос России), *Dni* (Дни), *Prizyv* (Призыв), *Novyj mir* (Новый мир); *Nakanune* (Накануне), *Naš vek* (Наш век) in *Novoe slovo* (Новое слово). Emigrantski časopisi so sami postali sredstvo adaptacije, saj so objavljali članke, povezane z življenjem ruske emigracije, poleg tega pa tudi prošnje za pomoč pri zbiranju sredstev, objavljali so tudi srečanja, dobrodelne dogodke ipd.⁶⁶ V emigrantskih časopisih so izhajali tudi članki o pravnih in davčnih težavah, zaposlitveni oglasi, prošnje za pomoč od emigrantov, ki so se obrnili na uredništvo ipd. Časopisi so torej na različne načine pomagali emigrantski skupnosti in pri tem delovali izredno integracijsko. V Kraljevini Jugoslaviji je bilo več periodičnih tiskovin, ki so izhajale kot dnevniki, tedniki, dvotedniki, mesečniki itd.⁶⁷ Med ruskimi dnevnimi periodičnimi tiski je začel izhajati *Bjuleten'* (Бюлетень) in časopis *Novoe vremja* (Новое время), ki je bil eden izmed najvplivnejših ruskih emigrantskih časopisov in je izhajal ob podpori ruskih emigrantskih vplivnežev v Jugoslaviji. Natančnega števila tiskanih del v Kraljevini ni mogoče podati, saj je bilo veliko ruskih emigrantskih publikacij po uveljavitvi komunizma zaradi protikomunistične vsebine uničenih. Domneva se, da naj bi med letoma 1920 in 1944 izšlo največ 2500 naslovov neperiodičnega tiska in 360 naslovov revij in časopisov.⁶⁸ Ruski emigranti so ustanavljali tudi knjižnice. V Kraljevini SHS in kasneje Jugoslaviji so poleg Ruske javne knjižnice v Beogradu delovale še knjižnice deželnih in mestnih organizacij, znanstvenih ter izobraževalnih ustanov ter zavodov, vojaških organizacij ter učnih zavodov ter knjižnice društev in zvez. V Sloveniji je delovala knjižnica Ruske matice v Ljubljani in njene podružnice v Mariboru, znane so tudi knjižnica Ruske realne gimnazije Ponoviče, Knjižnica krimskega kadetskega korpusa in knjižnica Sanatorija ROKK Vurberk.⁶⁹ »Kulturno življenje Ruske emigracije je potekalo tudi ob knjigah, ki so jih jemali iz Ruske knjižnice. Ta je najprej bila v bivši dr.

⁶⁴ SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

⁶⁵ Шлөгель, Берлин, Восточный вокзал, str. 184.

⁶⁶ Gl. npr. *Rul'* (Руль; russische demokratische Tageszeitung), 26. 5. 1921, št. 165, str. 6.

⁶⁷ SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

⁶⁸ Po podatkih, ki jih navaja ruski raziskovalec Arsenjev, naj bi izhajalo okoli 220 časopisov in revij in bilo izdanih okoli 1200 knjig in časopisov. Gl. Арсеньев, Алексей. Русские организации в Югославии, str. 318.

⁶⁹ Ibid, str. 155–164.

Jenkovi hiši na Jurčičevem trgu. Štela je veliko knjig. Na tem kraju so se srečevali emigranti med seboj. Tu si lahko videl tudi povsem neznane obraze.«⁷⁰

Rusi so aktivno sodelovali v znanstvenem in kulturnem življenju Kraljevine SHS in kasnejše Jugoslavije, bili so profesorji, učitelji, organizatorji kulturnega življenja, izjemni umetniki, kiparji in arhitekti v okviru ruskih kulturnih organizacij in kulturnih organizacij države, ki jih je sprejela. Dejavnost ruskih emigrantov na področju znanosti je imela tri glavne vidike: ustanavljanje znanstvenih organizacij, delo na univerzah in šolah Kraljevine SHS in organizacija ruskega znanstvenega življenja. Med znanstvenimi organizacijami, ki so jih ustanovili Rusi v Kraljevini SHS, je bil zlasti pomemben Ruski znanstveni inštitut v Beogradu (Русский научный институт в Белграде). Ustanovljen je bil 16. septembra 1928 z namenom podpiranja in razvoja ruske znanstvene misli v tujini. Vlada Kraljevine SHS je prevzela financiranje Ruskega znanstvenega inštituta, zaradi česar je organizacija kmalu postala vodilni znanstveni center ruske diaspore, čeprav so podobne institucije delovale tudi v Pragi in Berlinu. V prvih letih od ustanovitve je inštitut deloval v zgradbi Srbske kraljevske akademije, leta 1933 pa se je preselil v novo zgrajeno stavbo ruske hiše carja Nikolaja II. Prvi predsednik inštituta je bil profesor Evgen Spektorski,⁷¹ ki je bil tudi eden izmed najpomembnejših ruskih emigrantskih profesorjev na novoustanovljeni Univerzi v Ljubljani, pred emigracijo pa je bil rektor Kijevske univerze. Ena od dejavnosti inštituta je bila organizacija predavanj ruskih znanstvenikov iz drugih evropskih držav. Inštitut je organiziral okrogle mize, seminarje, tečaje in pogovore z znanimi ruskimi emigrantskimi umetniki in pisatelji. Poleg tega je izdajal znanstvena dela, pomagal mladim znanstvenikom, imel pa je tudi svojo knjižnico.⁷²

Ruski filozof in teolog Nikolaj Zernov je napisal, da je za večino ruskih emigrantov povezavo z domovino predstavljala cerkev.⁷³ Emigranti iz Rusije so v tujini skrbeli za ohranjanje veroizpovedi in ustanavljanje verskih objektov, v katerih so našli duhovno oporo za življenje v emigraciji. Pripadali so različnim religijam, poleg pravoslavcev so bili med njimi tudi katoliki, protestanti, muslimani ter pripadniki judovske veroizpovedi, vendar pa je bilo več kot 90 odstotkov ruskih emigrantov pravoslavne vere. V Beogradu je bil na zemlji, ki so jo emigranti prinesli s seboj iz Rusije, leta 1925 zgrajen Hram Svete Trojice, ki je bolj poznan kot Ruska cerkev in deluje še danes. V cerkvi je pokopan tudi ruski general Peter Vrangl, že večkrat omenjeni vodja bele armade. Ruski emigranti so, kjer je bilo to mogoče, postavljali tudi improvizirane cerkvene objekte. Znano je, da so si kadeti Krimskega kadetskega korpusa v Strnišču v eni izmed barak uredili zasilno pravoslavno cerkev.⁷⁴ Pravoslavna cerkev je za ruske emigrante postala eno izmed glavnih središč emigrantskega življenja ter institucija, ki jih je povezovala in omogočala,

⁷⁰ SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 710/8.

⁷¹ Арсеньев, Алексей. Русские организации в Югославии, 325–328.

⁷² Ibid, str. 326–327.

⁷³ Бочарова, *Российское зарубежье 1920–1930-х гг. как феномен отечественной истории*, str. 164.

⁷⁴ Pulko, Taborišče ruskih beguncev v Strnišču, str. 167.

da so našli duhovni mir in občutili medsebojno pripadnost. V Ljubljani so ruski emigranti leta 1920 ustanovili prvi cerkveni pevski zbor, imenovan ruski zbor, leta 1938 pa je nastalo Pravoslavno cerkveno pevsko društvo. Na Slovenskem je bilo v obdobju med obema vojnama sicer le nekaj manjših ruskih sakralnih objektov, ki so jih v glavnem s svojimi sredstvi in donacijami vzdrževali ruski emigranti. Danes je ohranjena le Ruska kapelica pod Vršičem, h kateri so ruski emigranti vsako leto organizirali romanje. Romanja je prva leta organizirala Ruska kolonija iz Ljubljane, nato pa Ruska matica. Kaj je za ruske emigrante pomenilo romanje h kapelici, opisuje tudi Gresserov-Golovin:

Sprejaj so šle najpomembnejše osebe ruske kolonije: univerzitetni profesorji z ženami in z njimi duhovnik. Potem ljudje srednjih let, družine in na koncu študenti, ki jih je bilo največ [...] Nasploh je romanje k cerkvi, ki je prešlo v vesel piknik, zbudilo v mnogih in tudi v meni nepozaben vtis... Še kasneje, čez nekaj let, ko sem bil že oženjen in sem imel majhnega sina in hčer, sem vedno izbiral za naše poletno potovanje prav to smer k ruski cerkvi [...].⁷⁵

Ruska kapelica je ohranila poseben status, kamor so se ruski emigranti lahko vračali k svojim kulturnim tradicijam. Tudi pri ruski realni gimnaziji Ponoviče so ruski učenci zgradili improvizirano šolsko pravoslavno cerkev, bogoslužja v njej pa so se udeleževali tudi številni ruski emigranti iz Ljubljane in Litije. Po preselitvi gimnazije naj bi bila cerkev nameščena v enem izmed stolpov gradu Hrastovec. Tudi tam naj bi, kot navaja Pulko, cerkev uredili učenci in zaposleni, ki so sami izdelali ikone in stenske poslikave.⁷⁶

Ruski emigranti so se zaradi svoje močne organiziranosti in že vzpostavljenega izobraževalnega sistema lažje branili pred asimilacijo, zaradi svoje številčnosti pa so se v posameznih krajih tudi lažje organizirali. Kljub temu pa so se konec 1930-ih let med emigranti vse bolj jasno pojavljali elementi integracije v kulturo in življenje držav, v katerih so se nahajali. Druga generacija ruskih emigrantov se je večinoma asimilirala v družbeno strukturo držav sprejemnic in se ni posvečala problematiki ruske ideje, njene zgodovinske vloge niti vprašanju njene prihodnosti.

4. Odnos oblasti in lokalnega prebivalstva do ruskih emigrantov

Ruski emigranti so imeli v Kraljevini SHS podporo dvora, kralj Aleksander je podpiral in sodeloval v ruskih (predvsem monarhističnih in vojaških) emigrantskih organizacijah, blagajna dvora pa je finančno podpirala tudi nekatere stare ruske državnike in generale, zato je bil med ruskimi emigranti zelo priljubljen.⁷⁷ Ko je bilo sprejeto, da bo v Kraljevino SHS prišel velik del ruske emigracije, je bila organizirana Državna komisija za ruske begunce, ki je nudila pomoč ruskim emigrantom in njihovim organizacijam. Prvi ruski državljani, ki so prišli v državo leta 1919, so

⁷⁵ Gresserov-Golovin, *Moja ljuba Slovenija*, str. 43–44.

⁷⁶ Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 254–264.

⁷⁷ SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga II, str. 159–160.

dobili uradni status ruskih beguncev, kar je opredelilo njihov pravni položaj, ki jih je opredeljeval kot emigrante, ki niso priznali sovjetske oblasti. S tem so bili zaščiteni z zakonodajo, kar jim je za razliko od preostalih tujcev omogočalo več možnosti za razvitje različnih dejavnosti. V Kraljevini SHS so upoštevali vse zakone, ki jih je Kraljevina Srbija podpisala že z Ruskim imperijem. Preostali pravni problemi, povezani z življenjem ruskih emigrantov, so se reševali z zakonodajnimi in uradnimi akti. V drugih balkanskih državah so se ruski emigranti znašli v enakem položaju kot drugi tujci, zato naj bi imeli zaradi manjših zakonskih omejitev najugodnejši položaj za adaptacijo prav v Kraljevini SHS.⁷⁸ Za jugoslovansko oblast je najpomembnejšo rusko emigrantsko organizacijo predstavljala Ruska kolonija. Prva je bila ustanovljena leta 1921 v Dubrovniku po prihodu dela emigracije iz Krimске evakuacije. Uprava kolonije je v sporazumu z jugoslovanskimi oblastmi začela marca 1921 odrejati skupine emigrantov za naseljevanje v posamezna mesta kraljevine. Emigranti so imeli možnost, da si sami izberejo, v katero mesto želijo, izbirali pa so lahko med Beogradom, Zagrebom, Ljubljano, Nišem, Skopjem, Mostarjem in Osijekom.⁷⁹ Poleg tega je ruska kolonija služila za evidenco emigrantov, saj je bilo do leta 1930 članstvo v njej zaradi nadzora obvezno za vse ruske emigrante. Uprava kolonij je izvajala nadzor nad emigranti in njihovim življenjem in delom ter je bila v tesni povezavi z jugoslovansko policijo.⁸⁰ Uprava je jugoslovanski policiji posredovala podatke o aktivnosti njenih članov in je v nekaterih primerih celo ovajala emigrante z nasprotnimi političnimi stališči. To sodelovanje je bilo za Kraljevino SHS izredno pomembno zaradi plačanih agentov sovjetske obveščevalne službe, ki so se v nekaterih primerih pomešali med ruske emigrante.⁸¹

V arhivskih virih lahko zasledimo, da naj bi Srbi ruske emigrante v prvih letih po prihodu sprejeli »kot brate v stiski«. ⁸² Kult ruskega carja, ki so ga negovali in spodbujali s strani dinastije in srbskih monarhističnih krogov, je oblikoval v delu srbske javnosti občutek hvaležnosti do carske Rusije, ki se je izrazil tudi v odnosu teh srbskih krogov do bele emigracije. Nasprotno pa naj bi bil na Hrvaškem in v Sloveniji, kjer ni obstajala uradna rusofilska usmerjena tradicija, sprejem ruskih emigrantov hladen in posloven. Močni kulturni vplivi nekdanje Avstro-Ogrske, ki so se zadrževali tudi po nastanku Kraljevine SHS, naj bi vplivali na to, da so domačini ruske emigrante v veliko večji meri kot v Srbiji čutili kot tuje elemente. Pri tem naj bi veliko vlogo odigralo tudi pravoslavje, poleg tega pa tudi sam odnos emigrantov, ki

⁷⁸ Головкин, *Предпринимательская деятельность русской эмиграции на Балканах*, str. 101–102.

⁷⁹ SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

⁸⁰ Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (6. 1. 1926, letnik 7, številka 4, str. 8) navaja: »Uprava je v tesnem službenem kontaktu z naslednjimi ustanovami in osebami ter dobiva od njih vsa potrebna navodila: v Beogradu 1. Državna komisija, ki izdaja podpore vsem ruskim emigrantom (vzdržuje ruske učne zavode, bolnice in sanatorije, daje denarno podporo starim emigrantom in invalidom I. kategorije, ter izplačuje enkratno podporo drugim emigrantom, poleg tega pa vzdržuje tudi zavetišča za starčke in osirotelo deco 2.) Delegat, ki ščiti interese ruskih emigrantov v kraljevini SHS, 3.) vladni pooblaščenec.«

⁸¹ SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, str. 142.

⁸² SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, str. 110.

so v nesporazumih med srbsko in hrvaško buržoazijo stopili na srbsko stran.⁸³ Prihod emigrantov in reševanje njihovega položaja je bila tudi tematika različnih časopisnih taborov, pogosto je postala tudi predmet političnih razprav in obračunavanj.⁸⁴ Prav iz časopisnih virov lahko nekoliko poustvarimo sliko odnosa slovenskega prebivalstva do prišlekov. Ruski begunci so na eni strani vzbujali sočutje in pomilovanje, nastajale so tudi nekatere pobude za humanitarno pomoč, po drugi strani pa so se pojavljali tudi zavračanja in celo sovražnost do priseljenega prebivalstva, ki je s seboj prineslo drugačno kulturo, vero in običaje. V virih lahko najdemo podatke o različnih incidentih, ki so bili povezani predvsem s slabim ekonomskim položajem novonastale jugoslovanske države, za katerega so domačini pogosto okrivili emigrante. Na to nam kaže tudi umor dveh Rusov v Ljutomeru, v katerem je skupina domačinov do smrti kamenjala ruska begunca, ki naj bi jim odžirala delo na železnici.⁸⁵ To naj bi bilo po mnenju avtorjev nekaterih časopisov pogojeno tudi s sovražnim odnosom katoliškega klera do ruskih pravoslavcev. Zločin naj bi se po pisanju časopisa *Tabor* zgodil ravno na pravoslavno veliko noč. Radovan Pulko navaja, da naj bi o tem, da je bil odnos slovenskega klera do pravoslavja izredno odklonilen, poročali tudi nekateri drugi viri iz tistega časa. Eden izmed takih virov je tudi kronika Srbske pravoslavne parohije v Celju, ki je poročala o nestrpnosti katoliških duhovnikov, ki naj bi se vmešavali v pristojnosti pravoslavnih duhovnikov.⁸⁶ Poročila o podobnih incidentih lahko zasledimo tudi v nekaterih spominih ruskih emigrantov. Novinar mariborskega časopisa *Tabor* je zločin v Ljutomeru pripisal sovražnemu govoru Slovenske ljudske stranke do pravoslavni Rusov. Prihod ruskih beguncev je tedaj že postajal tudi predmet prej omenjenega političnega obračunavanja, v katerem so se, kot navaja Mateja Ratej, prepletali kulturni predsodki, strankarski interesi in tudi materialno pomanjkanje.⁸⁷ Podobno nezadovoljstvo med domačini naj bi vladalo tudi v Strnišču ob prihodu tovornih železniških vagonov, v katerih sta bila prej omenjena ruska kadetska korpusa. Že pred prihodom na ptujsko območje so imeli emigranti prvi postanek v Zagrebu, kjer so jih domačini pozivali, naj se vrnejo v Rusijo, nato pa jih celo obmetavali s kamenjem, tako da je morala posredovati žandarmerija.⁸⁸ Novice o njihovem prihodu so bile 9. januarja 1921 objavljene v Ptujskem listu. Ker so Ptujčani izražali nezadovoljstvo nad prihodom ruskih kadetskih korpusov, je avtor članka poročal, da v Strnišču ni nastanjen sovražen vojni tabor, temveč dečki, stari med 10 in 18 let:

V Strnišču torej ne biva nikak sovražen vojni tabor: 10–18 letni dečki so tam in učitelji, pedagogi, ki so zgubili vse razen zavesti za vršenje dolžnosti do poslednjega diha, ko morajo pod najtršimi pogoji skrbeti za telesni in duševni blagor 1000 osirotelih otrok, ki so jim očetje v gigantski borbi za domovino častno padli.⁸⁹

⁸³ Ibid, str. 111.

⁸⁴ Gl. Zadnikar, Ruski emigranti v časopisnih bojih, str. 25–45.

⁸⁵ Uboj dveh Rusov v Ljutomeru. *Tabor* (3. 5. 1924, letnik 5, številka 101), str. 2; *Jutro dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko* (3. 5. 1924, letnik 5, številka 105), str. 4.

⁸⁶ Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 280–282.

⁸⁷ Ratej, *Ruski diptih*, str. 54.

⁸⁸ Pulko, Taborišče ruskih beguncev v Strnišču, str. 161.

⁸⁹ Ptujski list (9. 1. 1921).

Ruski emigranti so se najverjetneje tudi v drugih jugoslovanskih krajih soočali s podobnimi težavami pri vključevanju in sobivanju z domačini. Številni viri potrjujejo dejstvo, da so ruski begunci v lokalnem okolju, v katerega so prišli, izstopali po svojem načinu življenja, jeziku in kulturi, zato so med prebivalstvom vzbujali zanimanje, včasih pa tudi nerazumevanje in strahove. Med domačini pa so kljub temu potekale tudi številne humanitarne akcije za pomoč ruskim beguncem. *Ptujski list* navaja tudi, da so begunci takoj po prihodu v Strnišče za domačine priredili pevski večer, ki ga je občinstvo dobro sprejelo. V začetku januarja 1921 so nastopili na Ptuj, kasneje pa tudi v Mariboru in Slovenski Bistrici.⁹⁰ Na pravoslavni božič je okrajni glavar Otmar Pirkmajer skupaj z vladnim komisarjem Ptuja Matejem Senčarjem obdaroval ruske begunske otroke s sredstvi, ki so jih zbrali domačini. Mariborski *Tabor* je junija 1921 pisal o nepopisni revščini v ruskem begunskem taborišču in spodbujal bralce k udeležbi na dobrodelni vrtni veselici, ki jo je v Mariboru pripravljala mestni odbor v sodelovanju z gojenci krimskega kadetskega korpusa. Kljub dežju so se meščani udeležili prireditve, ki se je odvijala v sodelovanju z lokalnim Sokolom in Glasbeno matico. Domačini so za ruske begunce prinašali življenjske potrebščine in tudi sodelovali v srečelovu, katerega dobiček je bil prav tako namenjen beguncem.⁹¹ Poleg tega so se v Jugoslaviji številne osebe iz političnih, kulturnih in družbenih krogov aktivno angažirale v različnih pobudah v korist ruskih emigrantov in jim tudi finančno pomagale v vlogi njihovih zaščitnikov. V arhivskih virih najdemo kar 74 poimensko navedenih Jugoslovancev, ki so aktivno pomagali ruskim emigrantom z zbiranjem sredstev, organizacijo dobrodelnih prireditev ali drugo obliko podpore.⁹²

Med odmevnejšimi akcijami za pomoč ruskim beguncem je bila tudi iniciativa Marije Hribar, ki je ustanovila Komite za oskrbo ruskih dijakov v Ljubljani, ki so živeli na Ljubljanskem gradu in v barakah ob železnici. Komite je zbiral prispevke v denarju in predmetih, s katerimi je želel ublažiti veliko bedo ruskih visokošolcev. Kot je razvidno iz prispevka v časniku *Jutro*, ki je objavil prošnjo za pomoč, so se prebivalci hitro odzvali in priskrbeli »že nekaj slamnic, blazin, rjuh, brisalk itd., dobavilo tudi nekaj premoga in drv za kurjavo, tako, da so reveži vsaj za silo preskrbljeni.«⁹³ V podporo ruskim visokošolcem so nastajale tudi nekatere druge iniciative in prireditve (na primer Tatjanin večer, ki so ga organizirali ruski študentje sami), kar nam kaže na to, da so živeli v slabem stanju, hkrati pa tudi na sočuten odziv prebivalstva do njih. V časopisih iz tega obdobja je opaziti veliko zanimanja za t. i. slovansko vprašanje, najti je mogoče številne tekste in pozive, namenjene prebivalstvu. V *Taboru* so leta 1922 zapisali: »Kot Jugoslovani in kot Slovani ne smemo iskati v njih ne caristov in ne komunistov, ampak brate, ki so v bedi in ki jim je treba pomagati.«⁹⁴ Tako kot za širše jugoslovansko lahko tudi za slovensko okolje najdemo podatke o aktivnem sodelovanju emigrantov z domačini. Častna

⁹⁰ Ratej, *Ruski diptih*, str. 83.

⁹¹ Ibid., str. 84–85.

⁹² SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, str. 226–233.

⁹³ Ruski dijaki v Ljubljani. *Jutro*: dnevnik za gospodarstvo, posveto in politiko (3. 3. 1922, letnik 3, številka 53).

⁹⁴ *Tabor* (25. 3. 1922, letnik 3, številka 70), str. 3.

članica Ruske matice v Ljubljani je bila Terezija Jenko, Slovenka, ki je že v času Avstro-Ogrske z možem organizirala ruski krožek v Ljubljani, katerega člani so bili Ivan Tavčar, Ivan Prijatelj in drugi.⁹⁵ S prihodom ruskih emigrantov je Terezija Jenko pomagala ruskim osirotelim otrokom in skrbela za ruski Rdeči križ, bila pa je tudi pogosta gostja vseh emigrantskih večerov.⁹⁶ Da je Terezija Jenko aktivno pomagala ruskim emigrantom, se v svojem delu *Moja ljuba Slovenija* spominja tudi Peter Gresserov-Golovin:

V mestu, spodaj v Židovski ulici, povsem blizu mostu čez Ljubljanico, je bila starinska trinadstropna hiša, v kateri je živela gospa Jenko. Hiša je bila last njenega pokojnega moža in je po njegovi smrti pripadla njej. Ona in njen pokojni mož sta bila velika rusofila, некоč sta bila v Rusiji in sta kar dobro govorila rusko. Vse to sem zvedel v ruski koloniji in svetoval sem Sofji Andrejevni, naj se seznani z gospo Jenko, ji pojasni svoj položaj in jo prosi za pomoč... Čez nekaj dni sta se seznanili in gospa Jenko je, ko je zvedela za težave, obljubila, da bo odšla na magistrat in prosila tam vplivne ljudi, da bi priskrbeli Sofji Andrejevni stanovanje v mestu. Rešitev se je našla, čeprav ne prvorazredna [...]⁹⁷

O odnosu med ruskimi emigranti in domačini veliko izvemo iz dnevniških zapisov Dmitrija Krajinskega, ki je bil presenečen nad tem, kako lepo so Ruse sprejeli prebivalci Kraljevine SHS. Med drugim je opisal tudi sprejem, ki so ga prebivalcem Ruske kolonije ob božiču namenili lokalni prebivalci Kostajnice:

V treh dneh božičnih praznikov nas je lokalna skupnost dobesedno nasitila. V hladni sobi naših prostorov so bile pripravljene mize, kjer so se za zajtrk, kosilo in večerjo zbrali vsi Rusi z lokalnim srbohrvaškim prebivalstvom. [...] V Kostajnici verjetno ni bilo nobene osebe, ki v teh dneh ni obiskala naše ruske kolonije. Vsa lokalna inteligenca in meščani so prišli pogledat, ali imamo vse, kar potrebujemo.⁹⁸

Tudi v prej omenjenem Ljutomeru, kjer so ruski emigranti opravljali dela na trasi železniške proge Ormož–Ljutomer–Murska Sobota, je, kljub temu da so številni domačini nasprotovali njihovemu prihodu, vseeno nastala pobuda za pomoč. Krajevni Odbor za pomoč gladujočim v Rusiji je jeseni 1922 skupaj s prispevki domačinov uspelo zbrati materialno pomoč, namenjeno ruskim emigrantom v tiski.⁹⁹ V Beogradu je bilo organizirano tudi Društvo za ruske starce i starice, ki je zbiralo zasebne prispevke, s katerimi je vzdrževalo štiri domove, v katerih je bilo nameščenih 120 ostarelih ruskih emigrantov.¹⁰⁰

⁹⁵ Terezija Jenko je bila botra Petra Borisova. V svojih zapisih jo večkrat omenja: »Terezija je igrala med rusko emigracijo značilno vlogo. Posebno skrb je podeljevala osirotelim emigrantskim otrokom. Skrbela je tudi za Ruski rdeči križ. Bila je stalni gost vseh emigrantskih Večerov. Bila je tudi častni član Ruske matice.« AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 710/8.

⁹⁶ Pulko, *Ruski emigranti na Slovenskem*, str. 50–51.

⁹⁷ Gresserov-Golovin, *Moja ljuba Slovenija*, str. 31.

⁹⁸ Краинский, *Записки тюремного инспектора*, 526–527.

⁹⁹ Ratej, *Ruski diptih*, str. 23.

¹⁰⁰ SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, str. 226.

Domačini so s finančnimi sredstvi še posebej pomagali otrokom ruskih emigrantov. Tako so na primer decembra 1921 učenke Gospodinjske šole »Mladika« Ptuj darovale 400 kron za ruske otroke. Prispevke so zbirali tudi na manjšinski šoli v Ljubljani in v I. mestni deški osnovni šoli ter »progovni mojstri« in v šolskem vodstvu Sv. Jurija ob Taboru. Sredi junija 1921 je v parku mariborske vojaške realke potekala velika dobrodelna prireditev, na kateri so zbrana sredstva dodelili ruskim beguncem v Strnišču. Sredstva za pomoč ruskim beguncem so zbirali tudi s prirejanjem loterij in tombol.¹⁰¹ V časopisnih virih iz tistega časa lahko zasledimo številne pozive slovenskemu prebivalstvu, naj pogleda na ruske begunce s človeškega vidika in jim ponudi pomoč:

Nasproti ruski emigraciji v naši državi, ki šteje deset tisoče Rusov, pa imamo tudi mi svoje obveze. Očita so ruskim emigrantom demoralizacija. Vsaka emigracija ima slabe posledice, materialno in moralno bedo, v kateri zapadajo emigranti. Emigranti iztrgani iz svojega kraja, pobegli od svojih domov, razločeni od svojih rodbin, brez doma in brez vsega onega, kar človeka na dom veže, brez trdnega oporišča, ki ga človeku daje dom, rodbina, sigurna eksistenca, redno delo. Šele v emigraciji človek razume vso težino angleške prislovice: »my house is my castle« (moja hiša jo moja trdnjava). Poleg tega negotovost, kedaj se bodo mogli vrniti v domovino, k rodbini. Zamislite se v ta položaj, za mislite se, da ste leta in leta v tujini, brez doma, brez rodbine, brez eksistence, v bedi, v obupni borbi za kruh, brez trdnega moralnega in materialnega oporišča, ki vam ga nudijo urejene razmere vašega normalnega življenja, zamislite se v to in recite, ali imate pravico, da vržete kamen na ruskega emigranta!¹⁰²

Nikolaj Preobraženski, profesor na ljubljanski univerzi, je leta 1926 v osebnem zapisu za časnik *Jutro* zapisal naslednje besede: »V Ljubljani se počutim kakor v drugi domovini, dasi mi boj za vsakdanji kruh ne daje veliko časa za znanost.«¹⁰³ Podobno je čutil tudi Nikolaj Bubnov:

Smatram za posebno srečo, da me je usoda privedla baš v bratsko Jugoslavijo. Osobito sem srečen, da lahko prebivam v beli, kulturni Ljubljani, kjer praznujem danes šesti Božič v miru in delu za pisalno mizo ter lahko podpiram na visoki šoli svoja dva sina, ki sta prispela v Jugoslavijo za menoj in ki sem ju smatral že za mrtva. Od strani univerzitetnih oblasti in svojih tovarišev sem bil deležen vedno ginljive ljubeznivosti in sočutja. Kot Rus, obenem pa državljan Kraljevine SHS kličem: Živela Jugoslavija!¹⁰⁴

Ruski emigranti so v Kraljevini SHS zagotovo sodelovali in vzpostavljali različne, tudi prijateljske odnose z domačini, kar kaže na dokaj visoko stopnjo integracije večine ruskih emigrantov v jugoslovansko okolje. V Jugoslaviji je obstajalo več mešanih rusko-srbskih društev (Društvo slovenske uzajamnosti, Komitet Ruskog doma u Beogradu, Rusko-srpski klub, Rusko-srpsko društvo, Društvo ruskih i jugoslovenskih žena itd.).¹⁰⁵ Ruske emigrantske organizacije so

¹⁰¹ Ratej, *Ruski diptih*, str. 106–107.

¹⁰² Tabor (25. 3. 1922, letnik 3, številka 70).

¹⁰³ Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (6. 1. 1926, letnik 7, številka 4, str. 8).

¹⁰⁴ Ibid, str. 9.

¹⁰⁵ SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji 1918–1941, knjiga II, str. 223–226.

izvajale tudi različne tečaje za domačine. Zaradi velikega zanimanja med Slovenci je ljubljanska Ruska matica na pobudo dr. Bubnova organizirala tečaje ruskega jezika.¹⁰⁶ »Vršili so se tudi tečaji ruskega jezika, ki jih je vodil neki Kun Sergej [...] Ti tečaji so se vršili v prostorih Trgovske akademije ob večernih urah. Bili so poleg Rusov obiskovalci od precejšnjega števila Slovencev.«¹⁰⁷ O zanimanju Slovencev za ruske emigrante piše tudi Gresserov-Golovin, ki takole opisuje svoje potovanje iz Zagreba proti Ljubljani:

„Rus, ali ne?“ In običajno se je radovednežu razlezel po licu širok nasmeh. „Rus,“ sem odgovoril na enak način in razmišljal, da je beseda Rus pravzaprav pravilnejša kot naša „ruski“. Ali ni bolje uporabljati samostalnik kot pridevnik? Sicer pa je to tako vseeno. Stvar navade. A oni ni odšel. Radovedno me je gledal. Vprašanja so se usipala in razumel sem ga: saj ti tu vedo o nas na žalost še manj, kot mi o njih. In sedaj hočejo to nadomestiti, ker jih k temu spodbujajo vojna in vse druge spremembe. Kaj se je takega zgodilo, da smo sinovi največje in najbogatejše države na svetu morali priti iskat k njim „mizo in dom“, kot pravi basen? Politika.¹⁰⁸

Iz zgoraj opisanih primerov je razvidno, da med jugoslovanskim prebivalstvom ni obstajal enoten odnos do ruskih emigrantov, ki so se naselili v Kraljevini SHS. Čeprav so se pojavljali številni incidenti in je med nekaterimi domačini prevladoval odklonilen odnos, pa nam številne pobude za pomoč in zbiranje sredstev kažejo na to, da so emigranti prišli v okolje, ki je bilo pripravljeno pomagati pri njihovi integraciji. Ruski emigranti, ki so ostali na jugoslovanskem ozemlju, so se vanj postopno integrirali in so pomembno vplivali na njegov nadaljnji razvoj. To je zlasti vidno na področju kulture, znanosti in izobraževanja, kjer so pustili pomemben pečat in prispevali k dvigu ravni kulturnega dogajanja. O težavnosti prilagajanja novemu okolju in vzpostavljanja novih družbenih vezi nam nekaj podatkov prinaša kulturnozgodovinska študija Mateje Ratej, ki je preučevala dva kazenska primera umorov med ruskimi emigranti na slovenskem ozemlju. Njena študija prinaša tudi vpogled v življenje ruske emigracije na širšem mariborskem območju. Tako na primer opozarja pri opisu primera družine Ganusov, da je bila družina prizorišče trkov številnih svetov:

Najprej so se morali njeni člani kot zaznamovana skupina beguncev privaditi okolju slovenskega polpodeželja. Obenem so se bili prisiljeni vživljati v nove socialne vloge. Nekdanji posestnik in vojak Vasilij Černjenko je postal sluga [...], Aleksander je vojaško kariero nadomestil z vsakdanjim delom na železniški progi, medtem ko je Julija bržkone svet visoke družbe zamenjala za enoličen vsakdan v Ljutomeru [...] Sprehajanje kot način preživljanja prostega časa, ki so ga Rusi ohranili tudi v Ljutomeru, je bilo malodane edini ostanek sveta, ki se jim je zrušil pred očmi.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 225.

¹⁰⁷ SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 712/10.

¹⁰⁸ Gresserov-Golovin, *Moja ljuba Slovenija*, str. 11.

¹⁰⁹ Ratej, *Ruski diptih*, str. 19.

Ob tem poudarja, da so številni ruski emigranti ohranjali nostalgijo za nekdanjo domovino in niso bili zmožni zaživeti polnega življenja v novem okolju. S tem, da so v novih okoliščinah ohranjali gosposko vedenje, oblačilno kulturo in komunikacijo, ki je sledila preteklim hierarhičnim položajem, so poskušali obdržati vez s svojo domovino in preteklostjo. Kot je razvidno iz dane analize, so lahko ruski emigranti našli podporo v emigrantski skupnosti, ki je razvila močno strukturo, ki je vplivala na vsa področja njihovega življenja. Kljub temu pa lahko sklenemo, da so zagotovo obstajali stiki z domačini pri reševanju vsakodnevnih nalog ter da so ruskim emigrantom pogoji življenja zagotovo diktirali nujnost medsebojnih stikov, tako na profesionalnem kot tudi zasebnem področju. Mateja Ratej piše tudi o stikih Rusov z domačini: »Ruske melodije¹¹⁰, ki so odmevale iz tamkajšnjih krčem skupaj z glasnim veseljačenjem, so vzbujale moralne očitke; a hkrati pričale, da so ruski prišleki na neki točki bržkone našli stik z domačini.«¹¹⁰ Podobno navajajo tudi nekateri časopisi iz tega obdobja. Avtor članka o ruskih emigrantih v *Mariborskem večerniku* »Jutra« je 5. maja 1930 napisal:

Dasi se opaža tuintam še odvojenost ruske emigracije od domačega prebivalstva, je vendar gotovo, da se nikjer na svetu ni ruska emigracija tako udomačila in vzrasla z zemljo, ki jo je sprejela, kakor v Jugoslaviji. Udeležba Rusov v skoro vseh panogah javnega in gospodarskega življenja, vedno pogostejši mešani zakoni, zlasti pa aktivno delo v raznih ustanovah (šolah, gledališču) kaže, da je že velik del Rusov našel v Jugoslaviji svojo drugo domovino, s katero trpi in se veseli. Ruska mladina, ki študira skupno z našo domačo, je postala že popolnoma jugoslovenska, dasi ohranja svojo rusko narodnost in rusko mentaliteto. Morda bodo ti tvorili most med Jugosloveni in Rusi. Rusi v Jugoslaviji so srečni ne samo, ker lahko jedo tu na pošten način zaslužen skorjico kruha, ampak tudi, ker vidijo povrh še sadove svojega dela v bratski zemlji.¹¹¹

Med nemško okupacijo so bile ruske emigrantske organizacije večinoma ukinjene, po drugi svetovni vojni pa so dokončno razpadle. Po priznanju Sovjetske zveze s strani Jugoslavije se je v slednji ublažila protikomunistična politika, s čimer se je poslabšal položaj ruskih emigrantov. Ruska emigracija je v prvih mesecih po okupaciji Jugoslavije doživela teror s strani komunistično usmerjenega domačega prebivalstva: kot navaja Radovan Pulko, naj bi bilo 1. septembra 1941 v Beogradu kar 250 primerov posameznih in tudi množičnih umorov ruskih emigrantov, ki naj bi jih izvršili komunisti.¹¹² Novo obdobje, ki je sledilo po koncu druge svetovne vojne, je bilo za ruske emigrante, ki so ostali v Jugoslaviji, težavno. Po uveljavitvi komunizma so bili številni podvrženi nadzoru jugoslovanske obveščevalne službe, nekateri so tudi izgubili svoja delovna mesta in dotedanje položaje, v arhivskih virih lahko zasledimo podatke o »odvzemu gostoljubja«, številni so se odločili ponovno emigrirati iz države. Po koncu vojne je zvezna vlada izdala ukaz, da morajo vsi ruski emigranti, ki so že pred vojno sprejeli jugoslovansko državljanstvo, ponovno zaprositi za njegovo potrditev. V posebej težkem položaju so se znašli tisti, ki se pred vojno niso odločili za

¹¹⁰ Ibid, str. 23.

¹¹¹ »O ruski emigraciji v Jugoslaviji.« *Mariborski večernik* »Jutra«, let. IV (XI), št. 115, Maribor, 23. 5. 1930, str. 1.

¹¹² Pulko, *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*, str. 289–290.

sprejem jugoslovanskega državljanstva, saj se tudi po vojni številni niso mogli vpisati v državljansko knjigo, zaradi ostrih kriterijev pa so bile zavrjene tudi številne prošnje emigrantov, ki so že imeli državljanstvo.¹¹³ Po popisih prebivalstva v Jugoslaviji, ki so temeljili na razvrščanju po narodnosti in spolu, naj bi bilo v Jugoslaviji leta 1948 še vedno 20.069 Rusov.¹¹⁴ Podatki najverjetneje niso popolnoma zanesljivi zaradi možnosti narodne asimilacije določenega števila ruskih emigrantov. O življenju ruskih emigrantov, ki so ostali v Jugoslaviji, je dokaj malo podatkov, njihovo delovanje bi zahtevalo podrobnejšo analizo arhivskih in drugih virov, zagotovo pa lahko trdimo, da se je številnim uspelo uspešno naturalizirati in integrirati v novo državo, o čemer nam pričajo tudi številni njihovi potomci, ki so ostali v njihovi novi domovini.

5. Sklepne misli

Eden izmed instrumentov adaptacije ruskih emigrantov v novih okoljih je bila zaprtost ruske emigrantske skupnosti, znotraj katere so lažje reševali vsakodnevne težave. Kot je bilo prikazano v pričujoči analizi, je pomemben delež aktivnosti potekal v okvirih ruske skupnosti, skoraj v izolaciji od okolja države, v katero so bili sprejeti. Težave pri adaptaciji je v tujini oteževala nujnost pridobitve jezikovnih, socialnih in drugih spretnosti, poleg tega pa tudi omejevalna politika večine evropskih držav pri zaposlovanju tujcev. V primeru skrajnih ekonomskih in materialnih težav so se ruski begunci lahko obrnili na emigrantske in tuje humanitarne organizacije, ki so več tisočim emigrantom nudile prebivališče, denarno pomoč, informacijsko podporo ter najbolj važen instrument adaptacije – izobrazbo in pomoč pri iskanju zaposlitve. Članstvo v različnih dobrodelnih, kulturnih, oficirskih in drugih organizacijah je med ruskimi priseljenci ustvarjalo iluzijo prejšnjega življenja. Rusi so v njih lahko znova postali to, kar so bili pred odhodom v emigracijo, v njih so lahko pozabili na svoj begunski položaj. Organizirali so plese, koncerte, predstave, proslavljali različne praznike ter izdajali svoje časopise ter s tem ohranjali medsebojne stike kot tudi povezavo z domovino. Vendar pa bi bilo napačno predvidevati, da je bila ruska diaspora v Kraljevini SHS, kljub svoji organizacijski strukturi, ki jo je sama ustvarila, zaprta in ni aktivno sodelovala v javnem življenju jugoslovanske družbe. Na njeno aktivnost in globoko prepletenost z jugoslovanskim prebivalstvom nam kažejo različna dejstva. V Jugoslaviji lahko emigrantski skupnosti in njenemu bogatemu delovanju sledimo do konca druge svetovne vojne, ko so državo zaradi vpeljave komunističnega sistema zapustili številni ruski emigranti, tisti, ki so ostali, pa so se povečini integrirali v slovensko družbo. O tem priča tudi Peter Borisov:

Okoli leta 1932. se je del Ruske emigracije pričel izseljevat iz Šempetrske kasarne in si iskat primernih stanovanj po mestu. Tako smo se tudi mi izselili. Dobršen del emigracije pa je še vedno ostal v kasarniških prostorih. Kasneje se je tudi ta izselil in

¹¹³ SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

¹¹⁴ *Jugoslavija 1918 – 1988. Statistički godišnjak*. Beograd : Socijalistička federativna republika Jugoslavija, Savezni zavod za statistiku, 1989.

se je nastanil v bivšem hotelu ‚Tivoli‘. Del emigracije, ki je preostal še iz Barak, se je zdaj tudi izselil. Nekaj jih je šlo stanovat v ‚Sibirijo pri Igu‘, nekaj pa se je vselilo v bivši hotel. S tem je emigracija postala še manj enotna kot kolonija ruskih emigrantov in so se v mestu živeči emigranti zdaj bolj poredkoma srečevali. Tudi ‚Jelka‘ je počasi začela izgubljati na svojem pomenu in je z vsakim letom bila vse bolj skromna. Tudi medsebojno obiskovanje med prazniki se je nekako vedno bolj izgubljalo. Doraščala je nova generacija, katere manjši del je študiral v slovenskih šolah in tam spoznaval svojo pravo domovino. Vedno več starih emigrantov pa je umiralo.¹¹⁵

V Sloveniji je, kljub temu da je sprejela številčno manj emigrantov kot drugi deli Kraljevine SHS in predvsem preostale evropske države, zelo opazno njihovo delovanje tako na področju ustanavljanja organizacij, kulturnega in družbenega delovanja, kot tudi ustvarjalnega opusa, ki so ga pustili ruski emigranti v tem obdobju. Zanimivo je, da je kljub majhnemu številu emigrantov tudi na slovenskem ozemlju delovalo več deset emigrantskih organizacij. Te so prav tako uspešno kot v preostalih delih Kraljevine SHS in tudi v drugih evropskih državah organizirale prireditve, tečaje, ruske šole in pomagale ruskim emigrantom pri prilagajanju na novo okolje.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (v nadaljevanju AS)

SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga I, DSUP FNRJ, UDB, I odd., Beograd, januar 1955.

SI AS 1931, Beloemigracija u Jugoslaviji, 1918–1941, knjiga II, DSUP FNRJ, UDB, I odd., Beograd, januar 1955.

SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952.

SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve SRS, t. e. 1053, 1315 – 5, Beloemigranti.

SI AS 1931, Ruska društva in organizacije v Sloveniji od leta 1921 do 1945.

Zgodovinski arhiv in muzej Univerze (v nadaljevanju ZAMU)

SI ZAMU IV, Zapisnik seje fakultetnega sveta Juridične fakultete z dne 9. 6. 1920

SI ZAMU IV, Zapisnik seje fakultetnega sveta Juridične fakultete z dne 18. 5. 1921

Časopisni viri

Jutro: dnevnik za gospodarstvo, posveto in politiko (3. 3. 1922, letnik 3, številka 53)

Jutro: dnevnik za gospodarstvo, posveto in politiko (3. 5. 1924, letnik 5, številka 105)

Jutro: dnevnik za gospodarstvo, prosveto in politiko (6. 1. 1926, letnik 7, številka 4)

Ptujski list (9. 1. 1921)

Ptujski list (16. 1. 1921)

Ptujski list (3. 7. 1921)

Rul' (Пуль); russische demokratische Tageszeitung (26. 5. 1921, št. 165, str. 6)

Rul' (Пуль); russische demokratische Tageszeitung (16. 9. 1921, letnik 1, št. 253)

Rul' (Пуль); russische demokratische Tageszeitung (4. 1. 1922, letnik 2, št. 344)

¹¹⁵ SI AS 1931, Peter Borisov: Iz življenja ruskih emigrantov v Ljubljani, 27. 11. 1952, 710/8-711/9.

Slovenski narod (17. 3. 1923, letnik 56, številka 63)

Tabor (25. 3. 1922, letnik 3, številka 70)

Tabor (3. 5. 1924, letnik 5, številka 101)

Študije in strokovni članki

Арсеньев, Алексей. Русские организации в Югославии. *Русская эмиграция в Югославии*.

Москва : Издательство Индик, 1996.

Арсеньев, Алексей, Кириллова, Ольга, Сибинович, Милорад. (ред. колл.). *Русская эмиграция в Югославии*. Москва: Издательство Индик, 1996.

Арсеньев, Алексей. Ордовский-Танаевский, М.Л. Гимназия в лицах. Первая русско-сербская гимназия в Белграде (1920–1944). Белград: МИА принт, 2018.

Бочарова, Зоя. *Российское зарубежье 1920–1930-х гг. как феномен отечественной истории. Учебное пособие*. Москва : АИРО-XXI, 2011.

Брглез, Аля. Организации русских эмигрантов в Словении. Россия и современный мир, 2016, стр. 190–200]

Brglez, Alja, Seljak, Matej. *Rusija na Slovenskem. Ruski profesorji na Univerzi v Ljubljani v letih 1920–1945*. Ljubljana: Inštitut za kulturo in civilizacijo, 2015.

Головкин, Александр. Предпринимательская деятельность русской эмиграции на Балканах (1920–1930-е гг.). Вестник РУДН, серия Истоия России, 2013, no. 2, стр. 99–108.

Евпак, Е. В. Панорама культурной жизни русских эмигрантов (актуализация исторического опыта). Вестник КемГУ, No. 2, 2009, стр. 66–69.

Јовановић, Мирослав. *Досељавање руских избеглица у Краљевину СХС 1919–1924*. Београд, 1996.

Краснова, Татьяна. Русское зарубежье и печать русского зарубежья в контексте миграционных процессов эпохи кризиса. *Научные ведомости. Серия Гуманитарные науки*. No. 24 (95), выпуск 8, 2010, стр. 210–217.

Oset, Željko. Rusi prihajajo! Ruski profesorji na tehniški fakulteti Univerze v Ljubljani v obdobju Kraljevine SHS. *Monitor ISH. Revija za humanistične in družboslovne vede*, XVIII/1, 2016, 87–108.

Pulko, Radovan. *Ruski emigranti na Slovenskem: 1921–1941*. Logatec: Vojni muzej, 2004.

Pulko, Radovan. *Rusko zamejstvo v slovenskih deželah*. Kidričevo: Zgodovinsko društvo, 2018.

Pulko, Radovan. Sanatorij ruskega rdečega križa Vurberk. *Arhivi*, letnik 41 (2018), št. 1, str. 127–142.

Pulko, Radovan. Taborišče ruskih beguncev v Strnišču. *Zbornik Občine Kidričevo*. Kidričevo: Občina. 2010, str. 158–173.

Ratej, Mateja. *Ruski diptih. Iz življenja ruske emigracije v Kraljevini SHS*. 1. izd. Ljubljana: Modrijan, 2014.

Шлѣгель, Карл. Берлин, Восточный вокзал. Русская эмиграция в Германии между двумя войнами (1918–1945). Москва: Новое литературное обозрение, 2004.

Zadnikar, Gita. Rusi emigranti v časopisnih bojih na Slovenskem. *Monitor ISH (2014)*, XVI/1, str. 25–45.

Жуков, В. Ю. Зарубежная Россия: эмиграция и эмигранты. *Русская эмиграция и фашизм: Статьи и воспоминания*. Санктпетербург: СПбГАСУ, 2011.

Literarni in avtobiografski viri

Gresserov-Golovin, Peter. *Moja ljuba Slovenija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1985.

Краинский, Дмитрий. *Записки тюремного инспектора*. Москва: Институт русской цивилизации, 2016.

Željeznov-Kokalj, Marijana. *Brezdomci*. Ljubljana : Belo-modra knjižnica, 1930.

SUMMARY

The Integration of Russian Emigration into Yugoslavia between 1918 and 1941

Petra Kim Krasnić

Russian refugees fleeing from the Russian civil war between 1917 and 1921 began to arrive in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes as early as in 1919, with mass immigration taking place up to 1921, which was followed by individual arrivals of small groups. Opening borders to foreign workforce in the first post-war years brought about the onset of a new period in the history of European migrations. It is not only about the scale of this phenomenon, it is also the individual nature of methods of employment and management of foreign workforce. According to different statistical data, as many as 75% of Russian immigrants in Yugoslavia had higher or secondary-school education, the rest included mainly people with elementary-school education or those educated at home. The number of uneducated emigrants did not exceed 3%, while in Russia the percentage of uneducated people was very high in the period in question. The data indicate that Russia's most educated strata arrived with the emigration wave. Russian emigrants were forced to create new social networks abroad, whereby their social status was in most cases completely different from that which they had left behind. Despite their professional competence and high education the bulk of Russian emigrants could look forward to poorly paid, unskilled physical labour. It is evident from archival documents that Yugoslav authorities paid much attention to Russian emigrants' employment. From 1920 onwards the position of Russian refugees in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes was dealt with by the State Commission for the Accommodation of Russian Refugees, which had been established to this end. The integration of emigrants into the new environment was one of activities carried out by this organization. This included, first and foremost, the organization of vocational and language courses; this improved the emigrants' employability and the operation of special employment agencies in areas settled by the refugees. One of state's mechanisms for addressing the problem of Russian emigrants' employment was taking on Russian soldiers in the army and gendarmerie, mostly to protect state borders, but they were also included in the construction of the Yugoslav railway network. Owing to lacking qualified domestic personnel, Russian emigrants found employment in Yugoslav ministries, universities and other posts, where experienced experts were needed. Nevertheless, the majority of emigrants had to change their profession and accept work that was not typical of their former social standing or education. An important role was played by the emigration's ability to self-organize and establish an efficient structure for solving complex problems associated with the Russian emigrants' situation. The most important role in their adaptation and social protection was played by organizations that helped Russian refugees who were in a difficult financial and material position after their departure from Russia. A system of different organizations was established in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes by the Russian emigration. Their goal was to provide accommodation, financial and material support, but also healthcare. *Ruska kolonija* was the basic Russian emigrant organization and included all emigrants in a specific area, assisting them with accommodation, employment and providing material help. Other organizations followed suit soon afterwards; they helped finding work for emigrants, played a connective role and saw to the preservation of their national identity. Russian emigrants paid special attention also to the rehabilitation of emigrants' children. To this end, many projects were introduced, along with an education system for children; their main goal was to preserve the Russian language, culture, and national consciousness. Russian emigration periodicals and publishing houses played an important role in connecting Russian emigrant and foreign charitable and social organizations. Emigration periodicals became a means of adaptation because they published articles associated with the life of Russian emigrants, along with requests for assistance in raising funds. They wrote about meetings, charitable events, published articles

about legal and tax problems, job advertisements, pleas for help, etc. Periodicals thus helped the emigration community in a variety of ways and acted very integratively. Despite many incidents and a negative attitude towards the Russian emigrants expressed by some locals, many initiatives urging people to help and raise funds indicate that emigrants arrived in an environment that was willing to assist them in their adaptation. There are a lot of data about active collaborations between emigrants and the local population in Yugoslavia. Many locals helped Russian emigrants by raising funds, organizing charitable events or other forms of support. They provided financial support to the children of Russian emigrants and established different societies. Russian emigrants who remained in the Yugoslav territory became gradually integrated into it and had a significant impact on its subsequent development. This is particularly noticeable in the fields of culture, science, and education, where they left their mark. The majority of Russian emigrant organizations were discontinued during the German occupation and were finally dissolved after World War II. The new period that followed after the end of World War II proved difficult for many Russian emigrants who stayed in Yugoslavia. With the introduction of communism, many representatives of the Russian emigration were controlled by the Yugoslav intelligence service, some of them lost their jobs or positions and many decided to emigrate once again.